

DOI 10.37491/UNZ.88.2
УДК 347.91+347.61/.64

Петро САЛЮК¹

СУДОВИЙ ЗАХИСТ СІМЕЙНИХ ПРАВ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Проведено дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання судового захисту сімейних прав батьків та дітей, передусім, за законодавством окремих держав Європейського Союзу (таким, як: Німеччина, Франція, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Латвія, Естонія) та за законодавством Республіки Молдова. Сформульовано висновок, що в Німецькому цивільному уложенні, Французькому цивільному кодексі, Цивільному кодексі Угорщини та законах про сім'ю Естонії та Словаччини не визначено вичерпного переліку способів та видів судового захисту сімейних прав батьків та дітей, хоча його можна сформулювати, проаналізувавши текст окремих статей, присвячених певним питанням здійснення сімейних прав батьків і дітей та їх захисту. Водночас, як показує аналіз сімейного законодавства цих держав, яким врегульовано особливості захисту сімейних прав та обов'язків батьків і дітей, суду належить право здійснювати вирішення всіх спорів щодо реалізації сімейних прав батьків та дітей, аналогічно до того, як це передбачено сімейним законодавством України. У Французькому цивільному кодексі окремо визначено процесуальні повноваження суду великої інстанції, що призначений для вирішення справ, які надходять на розгляд у рамках спору про здійснення батьківських прав. Аналіз цивільного законодавства Чехії, Латвії, Польщі та Румунії дозволив прийти до висновків, що суд

¹ аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, saliuk_p@i.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9858-9356>.

не є єдиним (хоч і основним) органом, який уповноважений здійснювати захист прав батьків та дітей; конкретні способи та форми захисту сімейних прав, зокрема, батьків та дітей аналогічно до французького та німецького цивільного законодавства визначені в окремих статтях. Латвійський цивільний закон поряд із судовим захистом сімейних прав батьків та дітей містить також квазісудову форму захисту, представлену сирітськими судами, які є органами опіки та піклування органів місцевого самоврядування та вирішують питання про передачу дитини під турботу та виховання майбутнього усиновителя, про усиовлення дитини, про допомогу в реалізації батьками своїх прав та обов'язків щодо дитини, про допомогу дитині в разі неправомірної реалізації батьками своїх прав та обов'язків щодо дитини, про припинення права опіки батьків над дитиною або поновлення такого права, про призначення, затвердження або звільнення опікуна. Польське та румунське сімейне законодавство передбачають дві самостійні форми захисту сімейних прав — судову та квазісудову аналогічно до латвійського законодавства, коли питання усиовлення, встановлення опіки, вирішення спорів батьків щодо здійснення ними батьківських прав та обов'язків вирішується «судами з питань опіки та піклування» як органами опіки та піклування. Сімейний кодекс Республіки Молдова визначає поряд із судами як органами, які забезпечують захист сімейних прав батьків та дітей, органи опіки, а також передбачає, що сімейні права захищаються компетентними органами публічного управління, а в окремих випадках — медіаторами та судовими інстанціями. Суд, як правило, здійснює захист сімейних прав батьків та дітей за наявності конфлікту інтересів між батьками та дітьми.

Ключові слова: сімейні права, батьки, дитина, судовий захист сімейних прав, орган опіки та піклування.

Учасники сімейних відносин, у тому числі батьки та діти, мають низку взаємних особистих немайнових і майнових прав та обов'язків, у тому числі пов'язаних із визначенням походження дитини від її батьків, визнання за ними факту батьківства або материнства, із яких випливає можливість здійснювати відповідні права та виконувати відповідні обов'язки, в тому числі здійснювати виховання дитини, її утримання та захист її інтересів. Водночас без встановлення належного правового захисту цих прав вони можуть бути порушені, не визнані або оспорені, а отже — не здійснені, що, безперечно, не відповідатиме інтересам ні батьків, ні дитини. У зв'язку із цим, сімейним законодавством України та інших держав встановлюється можливість захищати сімейні права та обов'язки як самостійно (самозахист), так і через звернення до відповідних юрисдикційних органів за захистом свого права або інтересу, в тому числі до суду. Зважаючи на норми ст.ст. 55 і 124 Конституції України, якими передбачено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, юрисдикція якого поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [1], судовий захист

сімейних прав в Україні може стосуватися будь-якого порушеного або невизнаного сімейного права учасника сімейних відносин, оскільки інші форми судового захисту переважно є альтернативними судовій формі (передусім це стосується захисту, який здійснюється органами державної реєстрації актів цивільного стану, органами опіки та піклування або самозахисту, що здійснюється самими учасниками сімейних відносин; виняток становить нотаріальна форма захисту, окремі способи захисту сімейних прав нотаріусами все ж є безальтернативними). У зв'язку із цим, доцільно проаналізувати основні способи захисту сімейних прав судом за законодавством держав Європейського Союзу та суміжних з Україною держав, які можуть мати власну специфіку в правовому регулюванні судового захисту сімейних прав, в тому числі в аспекті визначенні особливих способів захисту та пріоритетності судового захисту перед іншими формами захисту або без такого. При цьому, безперечно, не варто аналізувати законодавство держави-агресора (Російської Федерації) та його сателіта (Республіки Білорусь), оскільки правовий режим цих держав (який є авторитарним) не забезпечує належного захисту прав людини, а отже, не буде корисним для цього дослідження. З іншого боку, цікавим мав би стати досвід Республіки Молдови, яка також, як і Україна, є кандидатом у члени Європейського Союзу. Що ж стосується держав Європейського Союзу, на нашу думку, відповідний аналіз слід розпочати із французького та німецького цивільного законодавства, оскільки саме воно стало моделлю для цивільного та сімейного законодавства інших держав європейського континенту, а також із законодавства держав Європейського Союзу, які, як і Україна, пройшли шлях переходу від соціалістичного права до європейського приватного права, а отже, їхній досвід також буде корисним для цього дослідження (наприклад, законодавства Словаччини, Польщі, Угорщини, Латвії та Чехії).

Проблематика судового захисту сімейних прав досліджувалася когортою науковців, таких як: В. А. Ватрас, М. М. Дякович, В. Ю. Євко, І. О. Костяшкін, Л. В. Красицька, О. В. Некрасова, І. Л. Сердечна, А. А. Скіченко, В. І. Труба, С. М. Ходек, Г. В. Чурпіта. Однак вони не аналізували питання зарубіжного досвіду правового регулювання судового захисту сімейних прав батьків та дітей, передусім, за законодавством держав, суміжних з Україною, та держав Європейського Союзу (крім Л. В. Красицької, яка частково здійснила аналіз національного сімейного законодавства України та іноземних держав (Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччина, Франції, США та ін.) щодо здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей [2], а також В. А. Ватраса, який проаналізував відповідне законодавство в аспекті дослідження правової сили відповідних джерел сімейного права інших держав [3]). Водночас комплексного дослідження питання зарубіжного досвіду правового регулювання судового захисту сімейних прав батьків та дітей цими та іншими науковцями, вказаними вище, на жаль, не було проведено.

Метою статті є аналіз досвіду правового регулювання здійснення судового захисту сімейних прав батьків та дітей за сімейним законодавст-

вом окремих держав Європейського Союзу та Молдови, визначення особливостей у такому правовому регулюванні порівняно із національним законодавством України.

Наукове дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання здійснення судового захисту сімейних прав батьків та дітей слід розпочати із визначення основних понять, які будуть використовуватися в науковій статті, зокрема таких, як: «захист сімейних прав та інтересів», «судовий захист сімейних прав та інтересів», «форма захисту сімейних прав та інтересів», «спосіб захисту сімейних прав та інтересів», які пізніше будуть використані під час дослідження зарубіжного законодавства.

Захист сімейного права та інтересу в сімейно-правовій доктрині визначається передусім як застосування юрисдикційними органами (компетентними державними органами, органами місцевого самоврядування), посадовими особами (нотаріусом), матір'ю, батьком і дитиною, передбачених законом або договором заходів, спрямованих на припинення правопорушення, відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного, невизнаного) сімейного права чи інтересу, усунення реальної загрози такого порушення та вплив на правопорушника з метою недопущення такого порушення в майбутньому [4, с. 265]. Захист сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин, у тому числі батьків та дітей, здійснюється різними органами відповідно до окремих процедур та форм (форм захисту). Останні визначаються як комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів; як певний процесуальний або процедурний порядок; як діяльність компетентних органів щодо захисту прав, тобто із встановлення фактичних обставин, застосування до них норм права, ухвалення рішення і здійснення контролю за його виконанням [5, с. 379]. Одним із видів форм захисту сімейних прав та інтересів є судова [4, с. 380–381], яка часто визначається як вид юрисдикційної форми захисту сімейних прав та інтересів [6, с. 92; 7, с. 64; 8, с. 142], як регламентована цивільним процесуальним законом діяльність суду щодо розгляду сімейних справ, з метою забезпечення здійснення та (або) відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних охоронюваних законом (законних) сімейних інтересів та (або) суб'єктивних сімейних прав, що впливають зі змісту чітко визначених процесуальним та (або) матеріальним законом правовідносин [4, с. 93]. Примусові заходи (заходи впливу), що застосовуються судом, спрямовані на відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних сімейних прав та інтересів, а також на вплив на правопорушника, в правовій доктрині отримали назву способів захисту сімейних прав та інтересів [4, с. 64–65]. Звичайно, сімейно-правова доктрина держав Європейського Союзу може мати інші підходи до визначення поняття судового захисту сімейних прав та інтересів і способів захисту, що застосовуються судом, однак зазначені питання, на нашу думку, доцільно проаналізувати в подальших наукових дослідженнях, а в межах цієї наукової статті — зосередитися саме на правовому врегулюванні зазначених питань законодавством європейських держав.

У СК України не міститься поняття захисту сімейних прав та інтересів, однак міститься перелік способів захисту, які можуть бути застосовані

судом, який не є вичерпним і може бути доповнений законом або домовленістю (договором) сторін. Крім цього, зазначено, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу, тобто пріоритет судової форми захисту перед іншими формами захисту сімейних прав та інтересів [9]. Водночас виникає питання щодо того, яким чином відповідні способи захисту визначені в законодавстві інших держав і яке місце саме судового захисту в системі форм захисту сімейних прав та інтересів.

Проаналізуємо спочатку сімейне законодавство Франції та Німеччини як такого, що стало моделлю для розробки законодавства інших європейських держав.

Так, у Французькому цивільному кодексі не визначено переліку способів захисту сімейних прав, які застосовуються судом, як і не передбачено пріоритетності саме судової форми захисту перед іншими формами захисту. З іншого боку, у ст. 373-2-6 Французького цивільного кодексу зазначено, що саме суд великої інстанції призначений для розгляду сімейних справ і вирішує питання, які надходять на розгляд у рамках спору про здійснення батьківських прав, зокрема питання про забезпечення неперервності та ефективності підтримки дитиною відносини кожним з її батьків, заборони вивезення дитини з французької території без дозволу обох батьків. Серед способів судового захисту сімейних прав та інтересів Кодексом визначаються такі: затвердження угоди батьків про встановлення порядку здійснення батьківських прав і визначення внесків на утримання та виховання дитини (ст. 373-2-7); встановлення поперемінного проживання дитини в батьків, які проживають окремо (ст. 373-2-9); анулювання запису імені дитини в реєстрі актів цивільного стану, якщо ім'я не відповідає інтересам дитини, присвоєння дитині іншого імені (ст. 57); зміну імені (ст. 60); вжиття заходів щодо захисту інтересів сім'ї, в тому числі про роздільне проживання подружжя, встановлення того, хто залишається проживати з дитиною в сімейному помешканні (ст. 220-1); зміну прізвища дитини, яка народилася поза шлюбом (ст. 334-3); встановлення батьківства або материнства (ст.ст. 340, 340-2, 340-3, 340-6); стягнення матеріальної допомоги на дитину, яка не має права на аліменти (ст. 342); передачу батьківських прав (ст. 377); позбавлення батьківських прав (ст. 378) [10, с. 62–63, 101, 157, 159–161, 180–181, 186–188]. Таким чином, можемо прийти до висновку, що французьке сімейне законодавство, яким врегульовано особливості захисту сімейних прав та обов'язків батьків та дітей, надає саме суду право здійснювати вирішення усіх спорів щодо реалізації сімейних прав батьків та дітей, аналогічно до того, як це передбачено сімейним законодавством України; в тексті Французького цивільного кодексу немає норми, яка б передбачала пріоритетність інших адміністративної та нотаріальної форм захисту перед судовою. Крім того, у Французькому цивільному кодексі окремо визначено процесуальні повноваження суду великої інстанції, що призначений для вирішення справ, які надходять на розгляд у рамках спору про здійснення батьківських прав.

Німецьке цивільне уложення містить такі способи судового захисту сімейних прав батьків та дітей: встановлення батьківства (§ 1600d), про визначення способу надання утримання дитині (§ 1612), про стягнення аліментів на дитину за перші три місяці після встановлення батьківства (§ 1615o), про присвоєння нового прізвища (§ 1618), про встановлення порядку здійснення «батьківської турботи» (§ 1628), про поміщення дитини на примусове лікування (§ 1631b), про повернення дитини, визначення кола спілкування дитини, збереження сімейного піклування (§ 1632), про дозвіл на здійснення правочинів в інтересах дитини (§ 1643), про вчинення судових заходів у випадку ризику для блага або майна дитини (§§ 1666, 1667), про передання одному з батьків дитини при постійному проживанні окремо з іншим із батьків виключного права на виховання дитини (§ 1671), про зупинення права здійснювати батьківські права (§ 1674), про збереження місця проживання дитини в близьких родичів (§ 1682), про визначення обсягу права на спілкування дитини з батьками (§ 1684), про здійснення спільного здійснення «батьківської турботи» при роздільному проживанні (§ 1687) [11, с. 406, 410–411, 415, 417, 420–423, 425–432]. Як бачимо, німецьке цивільне законодавство відносить до компетенції суду майже всі випадки порушення сімейних прав батьків та дітей, не визначаючи компетенцію інших органів (опіки та піклування, нотаріуса, органів місцевого самоврядування тощо).

Аналогічне текстуальне визначення компетенції суду із вирішення сімейних спорів та захисту сімейних прав батьків та дітей без визначення пріоритетності судової форми захисту (однак із презюмуванням цього) здійснюється і за законодавством таких держав, як: Словаччина, Угорщина, Естонія. Відповідно до Закону Словацької Республіки про сім'ю суд може надати батьківські права та обов'язки щодо особистого догляду за малолітньою дитиною неповнолітньому з батьків дитини віком від 16 років, якщо він відповідає умовам — забезпечить здійснення цього права в інтересах неповнолітньої дитини, вирішує питання про призначення опікуна для управління її майном (§ 29); призначає опікуна в конфлікті у випадках, коли малолітня дитина не має законного представника або якщо законний представник не може з поважних причин представляти малолітню дитину в процесі (§ 31) або у випадку, якщо інтереси малолітньої дитини, пов'язані з управлінням її майном, перебувають під загрозою, а батьки самі не вжили або не можуть вжити належних заходів для захисту майна (§ 33); припиняє опіку над дитиною (§ 34, 59); застосовує заходи виховного характеру до батьків та дитини (§ 37); здійснює обмеження або позбавлення батьківських прав та обов'язків (§ 38); визначає ім'я чи прізвище дитини в разі, якщо батьки не дійшли згоди щодо цього (§ 40); вирішує питання про «замінний догляд» у випадках, коли батьки не здійснюють або не можуть забезпечити особистий догляд за дитиною (§ 44); призначає опікуна над малолітньою дитиною (§§ 56, 57); визначає обсяг аліментного обов'язку батьків (§ 62) [12]. Аналогічно, Цивільний кодекс Угорщини визначає виключну компетенцію суду вирішувати спори щодо здійснення батьківських прав та обов'язків (ст. 123), місця проживання дитини (ст. 127), стягнення аліментів (ст. 143), здійснювати усиновлення (ст. 96) або скасування усиновлення

(ст.ст. 106 107), обмеження (ст. 131) або позбавлення батьківських прав (ст. 132), скасовувати рішення органу реєстрації актів цивільного стану щодо визнання батьківства (ст. 66) [13]. Естонський закон про сім'ю також передбачає виключну компетенцію суду під час вирішення питання, що виникають із реалізації батьківських прав та обов'язків, встановлення опіки, усиновлення дитини або визначення походження дитини (ст.ст. 84, 91, 94, 101, 118, 123, 131, 134, 135, 136, 138, 140, 143, 147, 166, 173, 187, 193, 197) [14].

Особливий інтерес викликають положення Цивільного кодексу Чехії, в якому міститься окрема стаття, присвячена захисту цивільних (в тому числі сімейних) прав, а саме § 12, відповідно до якого кожен, хто вважає, що право його порушене, має право вимагати захисту в органах державної влади; у випадках, якщо в законі не встановлене інше, таким органом є суд. Водночас конкретних способів та форм захисту сімейних прав, зокрема батьків та дітей, у цьому параграфі не зазначено; аналогічно до французького та німецького цивільного законодавства вони визначені в окремих статтях. Так, суд здійснює захист сімейних прав батьків та дітей через прийняття судових рішень у справах за позовами про встановлення батьківства (§ 777), оспорування батьківства (§§ 785, 788, 789, 791), управління майном дитини (§ 897), стягнення аліментів на дитину (§ 922), за заявою особи, яка бажає усиновити дитину, про її усиновлення (§ 794), а також рішення про передачу дитини майбутньому усиновителю на період після надання згоди батьків дитини на її усиновлення до прийняття остаточного рішення суду про усиновлення дитини (§ 823), про призначення опікуном дитини, яку всиновлюють, органу опіки та піклування (§ 825), про скасування усиновлення (§ 840), про батьківські права та обов'язки (§§ 865, 866), їх зупинення (§ 869), обмеження (параграф 870) або позбавлення (§ 871), про вирішення питання реалізації батьківських прав та обов'язків, щодо яких немає однаковості у батьків (§ 877), про представництво дитини одним із батьків (§ 894), про передачу на виховання дитини одному із батьків, організацію спільного або поперемінного виховання дитини (§ 907), про застосування профілактичних або виховних заходів на дитину або її батьків (§ 925) [15]. Таким чином, чеське сімейне законодавство визнає суд основним органом захисту сімейних прав, допускаючи поряд із цим пріоритет несудових органів у випадках, передбачених законодавством. Якщо із тексту німецького та французького цивільних кодексів пріоритет суду перед іншими органами захисту сімейних прав можна вивести із змісту відповідних положень, то чеський цивільний кодекс передбачає прямо місце суду в системі органів захисту.

Схожий перелік видів судового захисту сімейних прав батьків та дітей передбачений Латвійським цивільним законом. Останній передбачає можливість захисту прав батьків та дітей через прийняття таких судових рішень: про оспорування батьківства (п. 149), про визнання недійсним батьківства, визнаного органом реєстрації актів цивільного стану (п. 156), про встановлення батьківства (п. 158), про затвердження рішення сирітського суду про усиновлення (п. 171), про скасування усиновлення (п. 175), про вирішення спорів батьків щодо реалізації своїх батьківських прав та

обов'язків (п.п. 178, 182), про утримання дитини (п. 179), про уповноваження сирітського суду надавати позасімейну турботу про дитину (п. 200). Водночас Латвійський цивільний закон поряд із судовим захистом сімейних прав батьків та дітей передбачає також квазісудову форму захисту, представлену сирітськими судами, які є органами опіки та піклування органів місцевого самоврядування та здійснюють захист сімейних прав батьків і дітей, які здійснюються судами за сімейним законодавством України. Сирітські суди, попри наявність у своїй назві слова «суд», є органами опіки та піклування органів місцевого самоврядування, а не судами, і приймають низку рішень, які, як правило, в Україні належать саме судам, а не іншим органам, зокрема: рішення про визначення прізвища дитини за наявності спору про це в батьків (п. 151), про згоду на подання батьком дитини заяви про встановлення батьківства в разі смерті матері дитини або відсутності відомостей про її місцезнаходження (п. 155), про передачу дитини під турботу та виховання майбутнього усиновителя (п. 162), про усиновлення дитини (п. 169), про допомогу в реалізації батьками своїх прав та обов'язків щодо дитини (п. 185), про допомогу дитині в разі неправомірної реалізації батьками своїх прав та обов'язків щодо дитини (п. 185), про припинення права опіки батьків над дитиною або поновлення такого права (п. 203), про ініціювання позову про позбавлення батьків права опіки над дитиною (п. 203), про затвердження опікунів, призначених у заповіті батьків (п. 230), про призначення дитині опікуна (п. 330), про звільнення опікуна (п. 342) тощо [16].

Схожа квазісудова форма захисту сімейних прав батьків та дітей поряд із судовою існує і за законодавством Республіки Польща. Так, з одного боку, Кодекс про сім'ю та опіку Республіки Польща визначає повноваження суду із встановлення материнства (ст. 61-10), батьківства (ст. 63), заперечення батьківства (ст. 69), визнання батьківства (ст. 73), призначення аліментів на дитину (ст. 135), з іншого — визначає повноваження органів реєстрації актів цивільного стану під час вирішення питання про визнання батьківства (ст. 73), а «суду з питань опіки та піклування» — з питань визнання батьківства за наявності спору між батьками (ст. 73), визначення прізвища або імені дитини (ст.ст. 88, 89), призначення опікуна над дитиною (ст. 99), надання згоди на вчинення правочинів щодо майна дитини (ст. 101), обмеження (ст. 110) або позбавлення батьківських прав (ст. 111), обмеження контактів дитини з одним із батьків (ст. 113-2) або заборону таких контактів (ст. 113-3), усиновлення дитини (ст. 117) тощо [17].

У Цивільному кодексі Румунії прямо зазначається, що всі заходи захисту, передбачені Книгою II «Про сім'ю», підсудні суду (ст. 265), водночас окремо визначаються повноваження суду з питань опіки та піклування з питань позбавлення батьківських прав (ст. 509), їх поновлення (ст. 512), усиновлення дитини (ст. 454) та вирішення спорів між батьками щодо здійснення ними батьківських прав та обов'язків (ст. 486) [18]. Цим самим, румунське сімейне законодавство передбачає дві самостійні форми захисту сімейних прав — судову та квазісудову, аналогічно до латвійського та польського законодавства.

Викликає інтерес дослідити на предмет визначення видів захисту сімейних прав батьків та дітей Сімейний кодекс Республіки Молдова як держави, яка є державою-кандидатом у члени Європейського Союзу, поряд із Україною. Відповідно до ст. 7 цього Кодексу сімейні права охороняються законом, за винятком випадків, коли вони здійснюються у протиріччі з їх призначенням чи законними передбаченнями. Сімейні права захищаються компетентними органами публічного управління, а в окремих випадках — медіаторами та судовими інстанціями. Способи захисту сімейних прав встановлюються цим кодексом, іншими законами та нормативними актами. За будь-якого сімейного конфлікту або суперечки, яка становить або може становити небезпеку для фізичного та розумового розвитку дитини, завдає шкоди або утискає її законні інтереси, орган опіки рекомендує членам сім'ї, які перебувають у конфлікті або суперечці, вирішувати її в рамках процесу медіації [19].

У Сімейному кодексі Республіки Молдова окремо визначено право дитини на захист у ст. 53. Відповідно до неї, дитині гарантується захист її прав та законних інтересів. Захист прав та законних інтересів дитини забезпечується батьками або особами, які їх замінюють, а у випадках, передбачених законом, — місцевим/територіальним органом опіки або іншими уповноваженими на те органами. Батьки несуть передбачену законодавством відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків щодо догляду за дитиною та її виховання. Захист прав та законних інтересів дитини, чії батьки/батьки є неповнолітніми, забезпечується батьками або іншими законними представниками неповнолітніх батьків. За порушення прав та законних інтересів дитини, в тому числі невиконання або неналежного виконання батьками (одним з них) обов'язків щодо її утримання, виховання, навчання, зловживання батьком чи матір'ю батьківськими правами дитина може самостійно звернутися за захистом своїх прав та законних інтересів до місцевого/територіального органу опіки, а після досягнення віку 14 років — до судової інстанції. У ст. 61 Кодексу права та законні інтереси дітей захищаються їхніми батьками. У разі виникнення конфлікту інтересів між батьками та дітьми він вирішується рішенням місцевого органу опіки за місцем перебування дитини, яке може бути оскаржено в суді, інтереси дітей у цьому випадку надаються територіальним органом опіки. Спори, що виникають між батьками з питань, які стосуються виховання та навчання дітей, розглядаються місцевими органами опіки, рішення яких можуть бути оскаржені в судовому порядку (ст. 60). Батьки мають право вимагати повернення дитини від будь-якої особи, яка утримує її в себе, не маючи на те законних підстав. У разі спору батьки можуть звернутися з позовом до судової інстанції про захист їхніх батьківських прав (ст. 66) [19].

Суд відповідно до молдовського сімейного законодавства вправі приймати рішення щодо встановлення батьківства (ст. 48), оспорювання батьківства (ст. 49), визначення місця проживання неповнолітньої дитини (ст. 63), оскарження рішення органу опіки та піклування щодо здійснення батьківських прав батьками в разі їх роздільного проживання (ст. 64), усунення перешкод щодо спілкування з дитиною її діда, баби, братів та сестер

(ст. 65), позбавлення батьківських прав (ст. 68), їх поновлення (ст. 70), відібрання дитини без позбавлення батьків їхніх прав (ст. 71), стягнення аліментів на дитину (ст.ст. 74 і 97), про зобов'язання батьків взяти участь у несенні додаткових витрат на дитину (ст. 79), про стягнення аліментів на утримання непрацездатних батьків (ст.ст. 80 і 97) та зобов'язання їх брати участь у несенні додаткових витрат на батьків (ст. 81) [20]. Також суд приймає рішення про усиновлення дитини («встановлює усиновлення») відповідно до ст. 31 Закону Республіки Молдова «Про правовий режим усиновлення»; також може припинити усиновлення через визнання його недійсним або скасування (ст. 47 Закону) [20].

Як зазначає Л. В. Красицька, одним із видів судової форми захисту сімейних прав є міжнародна, представлена можливість Європейського Суду з прав людини приймати рішення щодо захисту сімейних прав батьків та дітей, які, з одного боку, мають пріоритет перед національним законодавством у частині визначення порядку здійснення судом захисту права батьків чи їхньої дитини. Такі рішення переважно приймалися з питань захисту прав дітей, у тому числі позашлюбних дітей, захисту прав батька позашлюбних дітей; реалізації права батька і матері на виховання дітей, здійснення права на усиновлення; щодо забезпечення права на спілкування, в тому числі біологічних батьків із усиновленою дитиною; щодо визначення місця проживання дитини; щодо визначення походження дитини та захисту прав потенційних батьків; щодо захисту права дитини на проживання в сім'ї; щодо забезпечення захисту прав батьків та дітей під час оспорювання батьківства; щодо захисту прав матері щодо виховання дітей, незалежно від її релігійних переконань; щодо захисту прав людини під час укладення шлюбу; щодо захисту права подружжя на використання репродуктивних технологій для забезпечення права на материнство, батьківство; щодо захисту права на розірвання шлюбу; щодо захисту права особи на вибір імені, прізвища або по батькові [2, с. 382–384; 3, с. 695–709]. Зважаючи на те, що держави, законодавство яких досліджувалося в цій статті, є членами Ради Європи та ратифікували Конвенцію про захист прав та основоположних свобод, Європейський суд може здійснювати захист сімейних прав батьків та дітей, передусім в аспекті порушення положень ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), ст. 14 (заборона дискримінації), особливо ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту), тобто захищати навіть ті права, які не могли бути захищені судом відповідно до законодавства відповідної держави, а захищалися відповідним адміністративним або квазісудовим органом. Відтак правові позиції, висловлені Європейським судом, надалі повинні враховуватися за аналогічних випадків захисту сімейних прав батьків та дітей національними судами.

На підставі вищевикладеного наукового дослідження можемо визначити, що способи судового захисту сімейних прав батьків та дітей у законодавстві окремих держав Європейського Союзу (таких, як: Німеччина, Франція, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Латвія, Естонія) та Молдови не визначені.

У Німецькому цивільному уложенні та Французькому цивільному кодексі, Цивільному кодексі Угорщини, законах про сім'ю Естонії та Словаччини не визначено вичерпного переліку способів та видів судового захисту сімейних прав батьків та дітей, хоча його можна сформулювати, проаналізувавши текст окремих статей, присвячених окремим питанням здійснення сімейних прав батьків та дітей і їх захисту. Водночас, як показує аналіз сімейного законодавства цих держав, яким врегульовано особливості захисту сімейних прав та обов'язків батьків та дітей, суду належить право здійснювати вирішення всіх спорів щодо реалізації сімейних прав батьків та дітей, аналогічно до того, як це передбачено сімейним законодавством України. У Французькому цивільному кодексі окремо визначено процесуальні повноваження суду великої інстанції, що призначений для вирішення справ, які надходять на розгляд у рамках спору про здійснення батьківських прав.

Аналіз цивільного законодавства Чехії, Латвії, Польщі та Румунії дозволяє прийти до висновків, що суд не є єдиним (хоч і основним) органом, який уповноважений здійснювати захист прав батьків та дітей; конкретні способи та форми захисту сімейних прав, зокрема батьків та дітей, аналогічно до французького та німецького цивільного законодавства визначені в окремих статтях. Латвійський цивільний закон поряд із судовим захистом сімейних прав батьків та дітей містить також квазісудову форму захисту, представлену сирітськими судами, які є органами опіки та піклування органів місцевого самоврядування та вирішують питання про передачу дитини під турботу та виховання майбутнього усиновителя, про усиновлення дитини, про допомогу в реалізації батьками своїх прав та обов'язків щодо дитини, про допомогу дитині в разі неправомірної реалізації батьками своїх прав та обов'язків щодо дитини, про припинення права опіки батьків над дитиною або поновлення такого прав, про призначення, затвердження або звільнення опікуна. Польське та румунське сімейні законодавства передбачають дві самостійні форми захисту сімейних прав — судову та квазісудову, аналогічно до латвійського законодавства, коли питання усиновлення, встановлення опіки, вирішення спорів батьків щодо здійснення ними батьківських прав та обов'язків вирішується «судами з питань опіки та піклування» як органами опіки та піклування.

Сімейний кодекс Республіки Молдова визначає поряд із судами як органами, які забезпечують захист сімейних прав батьків та дітей, органи опіки, а також передбачає, що сімейні права захищаються компетентними органами публічного управління, а в окремих випадках — медіаторами та судовими інстанціями. Суд, як правило, здійснює захист сімейних прав батьків та дітей за наявності конфлікту інтересів між батьками та дітьми.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/2LXJAqz>.
2. *Красицька Л. В.* Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Київ : Ліра-К, 2014. 628 с.

3. *Ватрас В. А.* Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики. Хмельницький : Поліграфіст 3, 2020. 824 с.
4. *Чурпіта Г. В.* Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства. Дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 479 арк.
5. *Красицька Л. В.* Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Дис. ... д-ра юрид. наук. Вінниця, 2015. 496 арк.
6. *Мироненко В. П., Пилипенко С. А.* Сімейне право України / за заг. ред. В. П. Мироненко. Київ : Правова єдність, 2008. 477 с.
7. Сімейне право України / за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.
8. *Ходак С. М.* Категорія інтересу в сімейному праві України. Дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2020. 184 арк.
9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://bit.ly/3bHJv5O>.
10. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с франц. В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. Киев : Истина, 2006. 1008 с.
11. Гражданское уложение Германии = Deutsches Burgerliches Gesetzbuch mit Einfuhrungsgestz: Ввод. закон к гражд. уложению; пер. с нем.; науч. ред.: А. Л. Маковский др. Москва : Волтерс Клувер, 2006. 816 с.
12. *Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Zákonu pre ľudí.* URL: <https://bit.ly/3LWhqud>.
13. *Family Code of Hungary. Адвокатска кантора Кристина Кенарова & Партньори.* URL: <https://bit.ly/3LLaNKT>.
14. Закон о семье. *HUGO.legal.* URL: <https://bit.ly/3flSosd>.
15. Гражданский кодекс Чехии. Закон от 03.02.2012 г. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky.* URL: <https://bit.ly/3SuPEqr>.
16. Гражданский закон Латвийской Республики от 28.01.1937 г. (ред. от 19.11.2015 г.). *Inlatplus.* URL: <https://bit.ly/2UZyDfy>.
17. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Grupa ArsLege.pl.* URL: <https://bit.ly/3LGqHWO>.
18. *Codul civil.* URL: <https://bit.ly/3LGbaq2>.
19. Семейный кодекс Республики Молдова. *Ministerul Justiției. Государственный реестр правовых актов.* URL: <https://bit.ly/3fn1wNe>.
20. О правовом режиме усыновления. Закон Республики Молдова № 99 от 28-05-2010. *Ministerul Justiției. Государственный реестр правовых актов.* URL: <https://bit.ly/3R8dc3n>.

Надійшла до редакції 24.07.2022
Рекомендовано до друку 24.08.2022

Petro SALIUK

(Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law)

Judicial Protection of the Family Rights of Parents and Children under the Family Legislation of Certain European States

In the scientific article the author conducts a study of foreign experience of legal regulation of judicial protection of family rights of parents and children, primarily under the legislation of certain states of the European Union (such as Germany, France, the Czech Republic, Slovakia, Poland, Hungary, Latvia, Estonia) and under the legislation of the Republic of Moldova. Based on the conducted research, the author

comes to the conclusion that in the German civil and French civil legislation, the Civil Code of Hungary and the family laws of Estonia and Slovakia, an exhaustive list of methods and types of judicial protection of the family rights of parents and children is not defined, although it can be formed on the basis of the analysis of the texts of individual articles devoted to specific issues of the exercise of family rights of parents and children and their protection. At the same time, as shown by the analysis of the family legislation of this state, which regulates the specifics of the protection of family rights and obligations of parents and children, the court must have the right to consider all disputes regarding the implementation of family rights of parents and children, similarly to what is provided for by Family Law of Ukraine. The French Civil Code separately defines the procedural powers of the court of first instance, which are intended to resolve cases that come up for consideration within the framework of a dispute over the exercise of parental rights. The analysis of the civil legislation of the Czech Republic, Latvia, Poland and Romania allow us to conclude that the court is not the only (albeit the main) body authorized to protect the rights of parents and children; specific methods and forms of protection of family rights, in particular parents and children, similar to French and German civil legislation, are defined in separate articles. Latvian civil law, along with the judicial protection of the family rights of parents and children, also contains a quasi-judicial form of protection represented by orphan courts, which are guardianship and care bodies of local self-government bodies and decide on the issue of transferring a child to the care and upbringing of a future adopter, on the adoption of a child, on assistance in parents' implementation of their rights and obligations towards a child, assistance to a child in case of improper implementation by the parents of their rights and obligations regarding a child, termination of the right of guardianship of the parents over a child or renewal of such right, appointment, approval or dismissal of a guardian. Polish and Romanian family legislation provide for two independent forms of protection of family rights — judicial and quasi-judicial, similar to Latvian legislation, when the issue of adoption, establishment of guardianship, resolution of disputes between parents regarding the fulfilment of parental rights and duties by them is decided by «guardianship and guardianship courts» as bodies of custody and care. The Family Code of the Republic of Moldova adopts an order with courts as bodies that ensure the protection of family rights of parents and children, guardianship bodies, and also provides that family rights are protected by competent public administration bodies, and in some cases by mediators and judicial authorities. The court, as a rule, protects the family rights of parents and children in the presence of a conflict of interests between parents and children.

Keywords: family rights, parents, child, judicial protection of family rights, body of guardianship and care.